

Шишка Р.Б.,
доктор юридичних наук,
професор

ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ

Правозастосування і судова практика стикаються із необхідністю тлумачення норм права. Принаймні кількість звернень за доктринальним тлумаченням норм позитивного права постійно зростає. Це зумовлено різким зростанням кількості нормативних актів, проекти яких підготовлені фахівцями різної кваліфікації та на різній доктринальній основі, внаслідок чого спостерігаються різні підходи до об'єкта правового регулювання та правового становища учасників правовідносин. Достатньо проблем із нормотворчістю та із намаганням підмінити об'єктивні правові категорії та їх зміст політичною доцільністю.

Водночас проявила свої недоліки судова система України, зокрема щодо неоднакового застосування норм права судами України. До того ж виникла потреба врахувати перспективи розгляду справи у міжнародних судах. Іншими словами, національна внутрішня складова тлумачення норм права доповнилась міжнародною і, зокрема, європейською.

Саме тлумачення норм права та підходи до нього постійно у центрі уваги практиків та науковців. Започатковане Є. В. Васьковським вчення про тлумачення правових норм з часом проявило свої вразливі елементи і потребувало розвитку із врахуванням новітніх досягнень юридичної науки. Послідуючі спроби розробити алгоритми тлумачення норм права окремо науковцями та практиками проявляли свою однобокість.

Тож потреба переосмислення підходів до тлумачення норм права спільно науковцями та практиками стала очевидною. Виклик та потреба часу реалізовані у навчальному посібнику «Новітнє вчення про тлумачення правових актів»¹, який вийшов із урахуванням вимог до таких видань і став помітною науковою подією, оскільки спрямований на розв'язання низки теоретичних проблем щодо тлумачення норм права та практичних завдань правозастосування. За рівнем постановки проблем, глибиною та фаховістю проробки нормативного масиву, як і за своїм обсягом, він вийшов, як вважається, на рівень монографічних вимог.

Авторами чітко зазначені мета та завдання тлумачення норм права через категорію з'ясування їх обсягу, вдало обрана висхідна модель, визначені випадки необхідності тлумачення актів законодавства та їх галузеві прояви. Особливої уваги заслуговує проведений авторами фаховий аналіз норм чинного законодавства і виявлені недоліки системного характеру.

Виділені проблеми тлумачення правових норм, зокрема: 1) співвідношення раціонального та ірраціонального (інтуїтивного, мистецького, органолептичного) підходів до тлумачення; 2) різноджерельності права; 3) суддівської правотворчості і судової практики як джерела права; 4) алгоритму правотлумачення; 5) історичного і телеологічного тлумачення; 6) застосування принципу верховенства права та інших положень Конституції України; 7) розширеного та обмеженого тлумачення; 8) формального і сутнісного тлумачення; 9) ролі офіційних роз'яснень; 10) аналогії закону та аналогії права.

Автори підмітили дезорганізованість українського суспільства, що негативно впливає на стан та якість нормативних актів і призводить до подальшої його дезорганізації. Як найбільш небезпечні виділені: імітація державницької діяльності за рахунок безлічі сумнівних заходів та намагання підмінити якість та результативність діяльності кількістю проведених заходів. Це глибоко проникло у суспільство і проявляється у кодифікоманії та закономанії. На жаль, у науковій діяльності і наразі кількість кандидатів та докторів наук у сфері права перевищує розумні рамки.

Загальна тенденція підмінити право законом у сфері приватного права, де визнано презумпцію «дозволене все те, що не заборонене законом», не кращий напрямок розвитку суспільства. Можна солідаризуватися із авторами у невиправданості існування окремих актів законодавства, ускладненні

¹ Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. з курсу тлумачення правових норм для суддів, що проходять підвищення кваліфікації, і кандидатів на посади суддів, що проходять спеціальну підготовку / В. Г. Ротань, І. Л. Самсін, А. Г. Ярема та ін. ; відп. ред., кер. авт. кол. В. Г. Ротань. –Х. : Право, 2013. – 752с.

їх текстів, неоднозначності термінологічної визначеності, зокрема дублювання понять для галузевих (податкових) чи функціональних (оподаткування) потреб. Особливе нарікання спричиняє архітектура норм права: невиправдане збільшення обсягу статей законів, позначення частин, пунктів, підпунктів чи навіть абзаців статей, повтори окремих положень тощо.

Досить цікавими видаються міркування про правочини та недійсність правочинів як інститути цивільного права, як прояв суперечностей між положеннями актів законодавства. Очевидно, що глобальне завдання такого інституту – стати певним фільтром для переходу правочинів у спеціальну правову категорію, зокрема договір: якщо правочин відповідає встановленим вимогам ст. 203 ЦК України, то на цьому функціональне його призначення виправдане і він переходить у категорію договір (ч.2 ст. 202 ЦК України). Логічно, що категорія «недійсний договір» є алогічною.

Для цивілістичної науки та застосування норм цивільного права досить цікавою є позиція авторів щодо огріхів ЦК України та інших актів цивільного законодавства (с. 30 – 35), зокрема пріоритетів у предметі правового регулювання на користь особистих немайнових відносин, формулювання текстів положень окремих статей ЦК. Від авторів «дісталось» і положенням ГК України і не тільки за відсильність його норм, але і спрацьованість його положень та кореляцію із іншими актами законодавства.

Видається, що значна частина критичних зауважень авторів видання є корисною для опрацювання положень чинного законодавства і розробки виважених пропозицій з їх вдосконалення. Вони дійсно слугуватимуть підґрунтям для тлумачення цих положень та вдосконалення правового регулювання суспільних відносин.

Ця книга є досить корисною для посилення критичного сприйняття права та становлення позиції її читачів і не тільки цієї категорії правників, на яку вона розрахована. Суб'єктивне враження від неї може бути фразою: «Побільше б таких книг».